

Mihael Glavan

TRUBARJEVO RAZODETJE

Nova pridobitev ob 500. obletnici Trubarjevega rojstva

Kljub raznovrstnosti in obsežnosti Trubarjevega dela, ki je vključevalo tudi liturgične, cerkvenopravne in šolske knjige, je vendarle bilo v ospredju prevajanje *Svetega pisma* kot temeljne knjige slovenske Cerkve. Pričelo se je leta 1555 z *Evangelijem po Mateju*, nadaljevalo z evangeliji in apostolskimi deli (1557–58), se dopolnjevalo z apostolskimi pismi in se končalo s peto Trubarjevo svetopisemsko knjigo z naslovom *Noviga testamenta pusledni dejl* (1577).

Celoten naslov knjige je: *Noviga Testamenta pusledni deil, vtim so S. Paula htim Iudom. S. iacoba, Petra, Iansha, Iudesha listuui, inu S. Iuana Resodiue, Skratkimi sastopnimi Islagami, Druguzh popraulen inu prepissan sdai peruizh drukan, od primosha Truberia. ... Das letst Theil des Newen Testaments, in wölchen begriffen seind, die Episteln dess heiligen Apostels Pauli zun Hebreer, Item, Jacobi, Petri, Johannis, Jude, sambt der Offenbarung, mit kurtzen, vestendigen Auslegung. Vtibingi, [Georg Gruppenbach] M. D. LXXVII. 8°. 300 listov.*

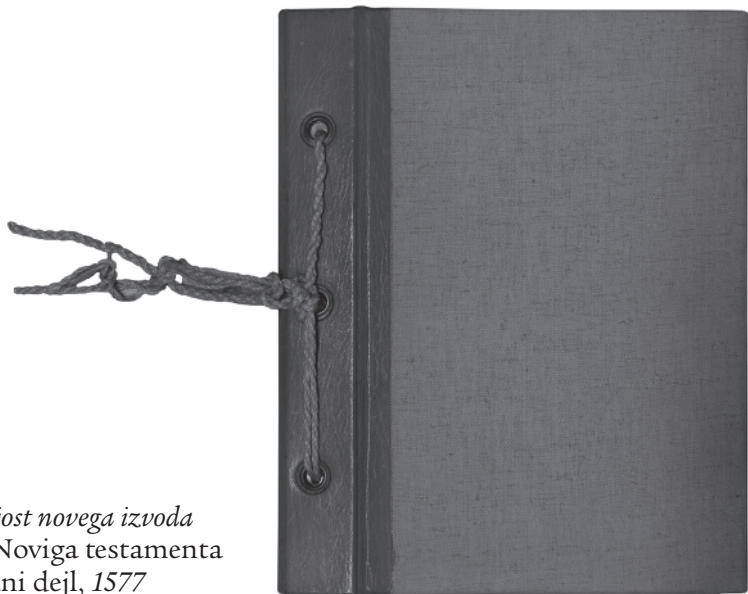
V prečrkovani obliki: *Noviga testamenta pusledni dejl, v tim so sv. Pavla h tim Judom, sv. Jakoba, Petra, Janža, Judeža listuvi, inu sv. Ivana Rezodivene s kratkimi zastopnimi izlagami druguč popravljen inu prepisan zdaj prvič drukan od Primoža Trubarja.*

Vsebinske določilnice

Gre za eno izmed vsebinsko najbogatejših, najbolj zanimivih in samostojnih Trubarjevih del. Knjiga se odlikuje z dolgimi in izčrpnimi komentarji ob vseh poglavjih. Najbolj temeljit je Trubar pri interpretaciji Janezove *Apokalipse* ali *Razodetja*. Že izvorno besedilo, zadnje v *Novi zavezi*, je zvrstno nekaj posebnega, ker odstira, razodeva

Božje načrte s svetom in človekom. Čeprav izhaja iz stvarjenja sveta in analize Božjega stvarstva na zemlji ter človekovega ravnanja v njem, je predvsem profetično usmerjeno v prihodnost. Ta se piscu razodeva v podobi nenavadnih duhovnih videnj, ki so pogosto zelo strašljiva in grozljiva ter s svojimi simbolnimi podobami, npr. žena in zmaj, dve zveri, velika vlačuga in zver, jezdec na belem konju idr., nakazujejo dogajanje pred sodnim dnevom. Svetopisemsko besedilo iz 1. stoletja po Kristusu, ki je sicer razmeroma kratko, kliče po bogatem komentarju ne samo zaradi zastrtih podob, ampak predvsem zato, ker gre za popis stvarnosti, ki se je že začela, ki že poteka in mistično preobrazja svetovno zgodovino pred bližajočim se koncem sveta. Prav zato Trubar svoj komentar utemeljuje na opazovanju in kritičnem vrednotenju človeškega zemeljskega bivanja, razkriva vse temeljne slabosti, ki so delo Antikrista in njegovih pomočnikov, cerkvenih in svetnih. Še več. Odkrito vstopa v svoj čas in okolje, med svoje vernike in nasprotnike v slovenskih deželah in svoja svarila in napotke navezuje na povsem konkretne dogodke in osebe iz svoje življenjske in poklicne poti. Tako nam pričevanjsko poroča iz svojih prvih in drugih ljubljanskih let, o usodah kranjskih in drugih plemičev v bojih s Turki, o hudem koncu papeških preganjalcev slovenskih protestantov, o potresih in o širjenju vere proti jugu v turške dežele itd.

Značilni sta še dve vsebinski določilnici teh komentarjev: posvetilo mlademu rodu in moralistično modrovanje ostarelega pridigarja. Trubar je to svoje delo izrecno posvetil mladim kranjskim plemičem (Turjačanom in Gallom), ki so pod njegovim duhovnim vodstvom študirali na Nemškem, in pri tem izhajal iz vsebine, ki meri v prihodnost, v nadaljnje ohranjanje in rast »cerkve slovenskega jezika«, kakršno bodo morale zagotavljati zoreče generacije. Že skoraj sedemdesetleten je povsem odkrito in naravnost opozarjal, da nihče ni imun za zlo in vse pregrehe in slabosti tega sveta, tudi lutrski ali evangeljski kristjani ne. Vztrajno in gostobesedno je pozival k življenju po veri in v etični neomadeževanosti.

*Zunanost novega izvoda
knjige Noviga testamenta
pusledni dejl, 1577*

Zgradba knjige

Knjiga je sestavljena iz dveh delov. Prvega tvorijo pisma apostola Pavla in drugih, drugi pa je prevod *Razodetja ali Apokalipse*, zadnje novozavezne knjige. V izvirni obliki to niso obsežna dela, toda Trubar jih temeljito in izvorno komentira. Njegov razlagalni delež je vselej natisnjen ležeče. Obsežna knjiga ima ob navedenih osrednjih delih še nekaj uvodnih in zaključnih dopolnil.

Na prvo mesto za naslovno stranjo je postavljen kratek slovenski uvod, ki obsega le eno stran in se glasi takole:¹

»Bog pomagaj vsem pobožnim Krajncem in Slovencem, ki bodo brali te apostolske knjige

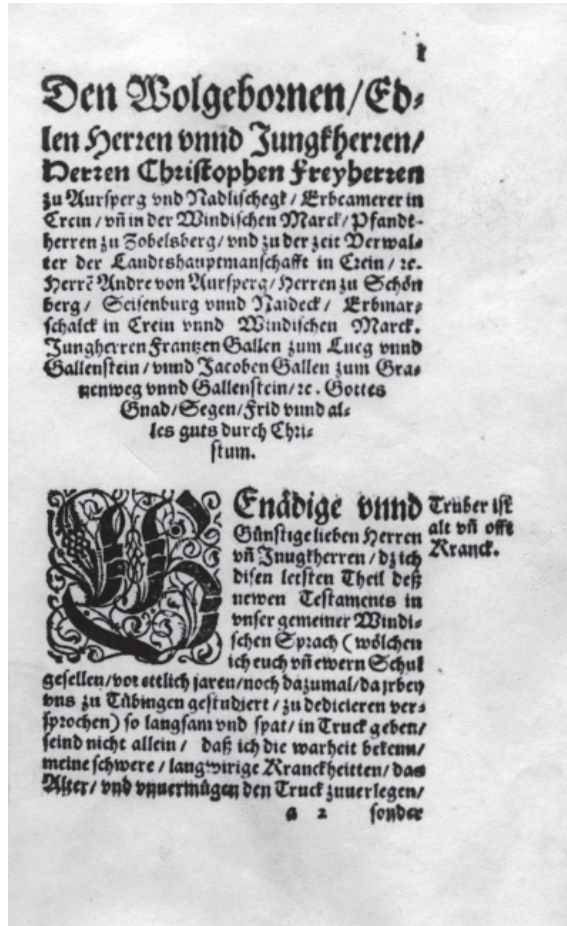
Dokaj pozno in z odlašanjem vam pošiljam pisma in pridige petih apostolov, prevedena in razložena v našem jeziku, ki so jih naši stari učitelji postavili na konec Novega testamenta, v velik poduk in upanje vsemu krščanstvu. Često jih razumno preberite. Skozi njih boste

1 Besedilo prvič (poskusno) navajamo v sodobni jezikovni priredbi (prevodu).

potrjeni v pravi veri in nauku katekizma, v njih boste našli nebeški zaklad in zveličanje vaših duš ter pravo tolažbo v vseh nadlogah.

Zavoljo lahkega prenašanja ali nakupa boste v takem malem formatu ali obliki, če bo Božja volja, po moji dolgi bolezni kmalu imeli evangeliste z obilno razlago. V tem času molite zame, kakor jaz za vas. Gospod Bog, oče Jezusa Kristusa, bodi z nami! Amen.

Vaš stari pastir Trubar.«

Začetek
nemskega
posvetila

Kratkemu slovenskemu uvodu sledi nemško posvetilo, ki obsega deset oštevilčenih strani (z rimskimi številkami). Trubar ga tokrat namenja že drugi generaciji slovenskih plemiških sinov, ki so študirali na Nemškem: Krištofu in Andreju Turjaškemu ter Francu in Jakobu Gallu. V začetnem delu besedila pojasnjuje svojo zapozneno izdajo, potem pa daje tudi osnovna teološka pojasnila. Posebej je zanimivo, da smatra *Pismo Hebrejcem* za delo apostola Pavla, čeprav je Martin Luther odločno zanimal Pavlovo avtorstvo, poznejša katoliška bibliocistika pa govori o »Pavlovem avtorstvu v širšem pomenu«. Tudi ostala pisma nedvoumno uvršča med apostolske spise. O svojih obsežnih komentarjih pa pravi, da temeljijo na delih najboljših sočasnih strokovnjakov, npr. Brenza.

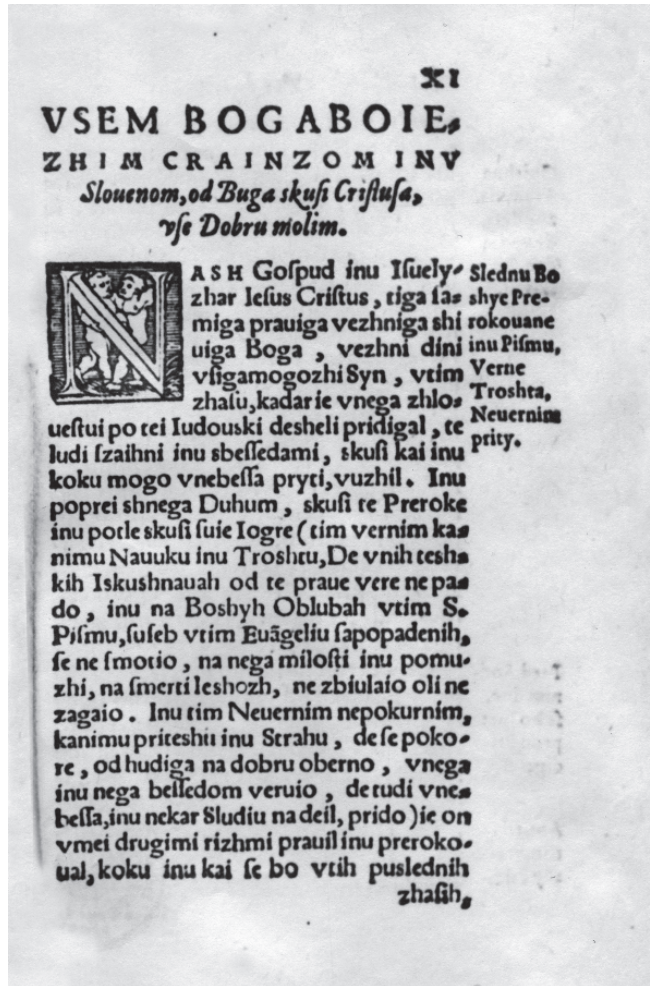
Večji del nemškega uvoda Trubar namenja predstavitvi svojih doživetij in življenjskih izkušenj iz mladostnega delovanja na Kranjskem (navaja tudi podatek o svojem rojstvu), nasvetom za pobožno in moralno življenje mladih ter kritičnim opozorilom proti brezbožnosti in nemoralnosti.² Med drugim piše:

»Upoštevajoč vse to, da sem namreč otrok in podložnik Vaše dežele, da so Vaši pobožni, pošteni in ugledni predniki poleg Vas in drugih Kranjcev mnogokrat izkazali različne dobrote meni in mojim ter mi tudi zvesto pomagali s svetom in dejanjem pri mojih treh preganjanjih, sem iz dolžne hvaležnosti v spomin in potrdilo sedanjega in bodočega prijateljstva izdal tole pravo apostolsko in katoliško knjižico v Vašem imenu, radostno upajoč, da bodo naši bogaboječi Kranjci in Slovenci tole knjižico zaradi Vašega starega častitljivega imena, rodu in porekla tem češče in marljiveje brali in da bo zaradi Vaše odobritve in Vaše brambe obdržala svojo veljavo pred obrekovalci.

Je pa še drug vzrok tega posvetila. Z žalostnim srcem slišim tole: nekateri (tudi v naši domovini) Vašega stanu in starosti, vzgojeni zmlada v evangeliju, a poslani nato v tujino na visoke šole, postanejo, ko se kot odrasli vrnejo domov in so svobodni, ker jih starši ali skrbniki nič več ne brzdajo in strahujejo, kmalu predrzni, sirovi cepci,

2 *Slovenski protestantski pisci*, ur. in prevedel Mirko Rupel, Ljubljana 1966, 253–254.

postopači, pijanci, vržejo od sebe vso spodobnost, ves nauk, bogaboječnost, puščajo svoje knjige v prahu in celo – strašno je slišati – odpadejo zaradi časnega miru in užitka k papeštvu ter preganjajo pravoverne; ne premislijo, kaj bodo za to prejeli; prav gotovo časno in večno pogubljenje.«

Začetek
slovenskega
predgovora

Nemškemu posvetilu sledi slovenski predgovor na dvajsetih oštevilčenih straneh (prav tako z rimskimi številkami XI-XXX), pri čemer je zadnjih pet strani pritaknjenih, kakor sam pravi, »zavolo de le-ta papir cilu prazen prez pisma ne ostane, sem le-te besede perlužil«.

V prvem delu so posebno ekspresivni stavki o sodnem dnevu in vseh grozotah, ki bodo takrat pričakale nevernike, kar izpričuje Trubarjevo iskreno vero v približevanje konca sveta, ki se mu razodeva prav v odstopanju papežnikov od čistega evangelija in v osvajalskih in roparskih pohodih Turkov. V nadaljevanju izraža prepričanje, da bosta odpadniško malikovalstvo in turška vera vendarle premagni, »zakaj iz sledne srage krščanske kriji en krščenik zraste«.

Ni pa kritičen samo do katoličanov in drugovercev, ampak z bičem ošvrkne tudi mlačneže in pokvarjence v lastnih vrstah:³

»Hinavski, nepokorni lutrski in papeški morajo sami uvideti svoje grehe, zaradi katerih nas Bog tepe z Antikristi.

O kaznih in srdu božjem moramo mi vsi (naj smo papeški ali lutrski, ki se imenujemo in želimo biti pravi kristjani stare katoliške evangeljske vere in božji ljudje) često premišljevati in prav pogledati v Svetem pismu, v katerem so božje zapovedi in postave, obljube in nauki sv. evangelija, preveriti, če se jih nasproti Bogu in ljudem držimo z vero, z našimi božjimi službami, stanom, poklicem, dejanjem in življenjem. Tako bomo ugotovili, slišali in videli, da je velik del, veliko preveč tako lutrskih kakor papeških brezbriznih, nasprotnih božji besedi in nepokornih. Papežniki namreč očitno malikujejo s svojimi popačenimi mašami, odpustki, zaobljubami, kloštri, redovi; sovražijo Kristusovo jasno, razumljivo besedo, zapovedi; zapostavljajo in teptajo njegovo čast, mučeništvo in zasluženje; s svojim lažnim naukom in hinavščino spravljajo uboge ljudi ob dušo in zaklad. Tudi lutrski postajajo čedalje zlobnejši, nezvestejši, živijo v nepokorščini, malo in skoraj nikomur ne izkazujejo prave ljubezni in prijaznosti. Skratka, lutrski prav tako kakor papeški, vsaj njih velik del, do ušes stojijo v poprej zgoraj imenovanih velikih smrtnih grehah, ki jih je prerokoval Kristus. Nikdar poprej ni bilo ne slišati ne videti

3 Tudi pri tem odlomku gre za prvo (poskusno) jezikovno priredbo (prevod) v sodobno slovenščino.

na svetu toliko oholosti, požrešnosti in mnogotere malopridne potratnosti, kakor se zdaj dogaja pri oblačenju in gostijah. Zdaj te naše smrkave glave, smrdeče trebuhe in blatne noge zgolj z žametom, damaskom in škrlatom oblačimo in nanje obešamo žlahtne kamne. Nikdar poprej se ni pri nikomur, pri nobeni gostiji ali svatbi prinašalo in postavljalo tolikanj dragih, sladkih in raznoterih jedi in obrokov kakor sedaj, ne samo pri gospodi, ampak tudi pri meščanih itd. Zato naj se nihče ne čudi in krivi ali obsoja Boga, ki nas tako obiskuje in kaznuje s Turki in z drugimi nadlogami. Berite, kaj o tem prerokuje Izajija (3,5), da bodo prevzetne ženske gole, v preprostih haljah, z vrvmi prepasane, vlačili po blatu; njihovi možje in sorodniki pa bodo od meča, lakote in žeje v zlu pokončani itd.

To vam še zmeraj na telesu bolan pišem iz Derendingena v mesecu aprilu leta 1577 po Kristusovem rojstvu.

Vaš zvesti stari pastir Trubar.«

Pisma apostolov izkazujejo jasno in pregledno uredniško hotenje. Na začetku je vselej nekaj strani z razlago vsebine celotnega pisma, potem pa sledi besedilo poglavij, ki ga Trubar sproti komentira praktično v enakem obsegu. Njegovi deli so dosledno tiskani ležeče.

Pavlov list Hebrejcem ima dve uvodni besedili. Pri teh se začne številčenje z arabskimi številčkami. Prvo je kratka razlaga o avtorju pisma Hebrejcem (str. 1–3), v kateri jasno poudari, da gre za delo sv. Pavla. »Inu kadar le-ta list, glih taku koker sv. Pavel v nega listeh, nerveč od te vere v Jezusa govori, zatu ga mi hočmo tudi za sv. Pavla list imejti inu deržati.« Sledi *Argument oli kratik zapopadik sv. Pavla listu h tim Ebreom, tu je h tim Judom* (str. 4–10). V njem zgolj niza vsebino vseh trinajstih poglavij pisma. Prevodu pa potem ob vsakem poglavju spet dodaja svoj komentar, ki je po obsegu približno enak prevodu. Pavlov list Hebrejcem obsega skupaj s komentarji 87 strani (11–97).

Naš novi izvod se pričinja s stranjo 81, ki vsebuje Trubarjev komentar k 11. poglavju pisma Hebrejcem. Pričenja se z opombo, da »le prava Vera sturi te ludi Bogu lube, brumne inu serčne«.

Pismu Hebrejcem sledijo Jakobovo pismo (97–132), prvo in drugo Petrovo pismo (132–176), prvo in drugo Janezovo pismo (176–227) in Judovo pismo (227–236). *Razodetje* ali *Apokalipsa* obsega strani od 237 do 509 in se konča s pripisom: *Konec vsiga noviga testamenta oli zakona.*

Sledi stran s tiskarjevim signetom in kolofonom: Vtibingi, M. D. LXXVI. Morda se je tisk pričel že v tem letu, a je bil dokončan šele v naslednjem, ker naslovnica nosi letnico 1577.

Knjiga ima še tri zaključne dele. Najbolj obsežen je *Register. Zamerkanne tih nervegših potrebnih riči, naukov inu troštov v letih bukvah zapopadenih*. Obsega kar 36 strani. Sledi še kratko pojasnilo *Vsi pravi preroki, jogri inu pridigarji so evangelisti* (2 strani) in čisto na koncu še *Errata* (1 stran), ki jih zaključuje z besedico *Konec*.

Provenienca nove najdbe

Knjiga je bila doslej znana v štirih izvornih primerkih izven Slovenije: Kempton, London, Praga in Stuttgart. Novi primerek te dragocene in izjemno redke Trubarjeve knjige smo za Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani pridobili 3. marca 2008 z nakupom (Ministrstvo za kulturo) od zasebnega lastnika v Jeruzalemu (Izrael).

Dr. Reuven Yaron, tedanji direktor Narodne in univerzitetne knjižnice, po izobrazbi pravnik in poprej dvajset let univerzitetni profesor zgodovine prava (antike in starega Orienta), je maja 1976 v nekem jeruzalemskem antikvariatu opazil foliant, ki je vseboval dve stari pravniški knjigi. Prva, obsežnejša knjiga, je vsebovala *Opera omnia* (Zbrana dela) Juliusa Clarusa, znamenitega italijanskega jurista (1525–1575). Med zbranimi spisi je najpomembnejši tisti o kazenskem pravu. Kot je bilo razvidno z naslovnice, je šlo za tretjo izdajo, ki jo je natisnil Bassaeus v Frankfurtu ob Maini leta 1596 (prejšnji izdaji sta iz let 1572 in 1582). Skupaj s to je bila v foliantu zvezana še tanjša knjiga *Peinlich Halsgericht Karls V* (Kazensko krvavo sodišče Karla V.), ki jo je natisnil Hieronymus Feierabend v Frankfurtu 1569. Profesorja pravne zgodovine sta deli zanimali, zato je knjigo kupil.

Zanimiva je bila tudi vezava. Hrbet je bil usnjem, debeli platnici pa vezani v pergament, popisani z besedilom iz *Vulgate* (prevod *Svetega pisma* iz grščine in hebrejščine v latinščino), verjetno iz 15. stoletja. En list vsebuje odlomek iz prilike o izgubljenem sinu, drugi pa odlomek iz Janezovega evangelija. Ker je bil pergament iz vezave že obrabljen, na vogalih pa je tudi odstopal, se je dalo opaziti, da platnici pod pergamentom vsebujeta potiskane papirnate pole. V 16. stoletju je bilo povsem običajno, da so knjige, zlasti velike in težke foliante,

Foliant z novo vezavo iz lesenih deščic natančno enake debeline, kakor sta jo imeli platnici, ko sta še vsebovali pole s slovenskim besedilom

vezali z deščicami, ki so morale biti iz trdega, starega, na zraku sušenega lesa, najbolj pogosto bukovega ali hrastovega, za cenejše vezave pa so pogosto uporabili že potiskane pole papirja, ki so ostale na zalogi. Te so zlepili in prekrili s pergamentom ali usnjem in dobili trdno platnico, ker močnega kartona in lepenke še niso izdelovali.

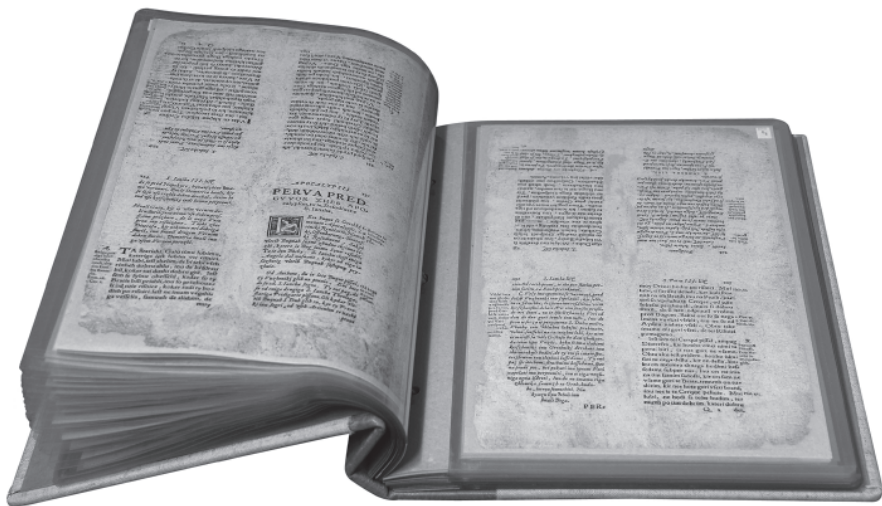
V restavratorskem laboratoriju knjižnice so odprli platnice in odkrili v vsaki 26 listov (polovičnih pol), potiskanih s prevodom zadnjega dela *Nove zaveze* v nekem slovanskem jeziku. S pomočjo strokovnjakov slavistov so postopoma ugotovili, da gre za Trubarjevo knjigo *Noviga testamenta pusedni dejl* iz leta 1577, ki se je tako ohranila na 52 polovičnih polah na 416 zaporedno in neprekinjeno tekočih straneh. Gradivo se pričinja s polo F (stran 81) in konča s polo Hh (stran 497). Strokovno restavratorsko delo je bilo dokončano leta 1977, ko je dr. Reuven Yaron tudi poročal o njem na zborovanju avstrijske bibliotekarske zveze na Dunaju.

Na veliko veselje najditelja in restavratorjev se je izkazalo, da sta samo dve strani resno poškodovani, sicer pa se je dalo očistiti celotno besedilo. Vsak list so na poškodovanih mestih in ob robovih dopolnili

s celulozno pulpo približno enake kemične sestave, kakor jo vsebuje izvirni papir, potem vse še prekrili z milarijskim ovojem, ki omogoča dostop zraka in neškodljivo listanje gradiva. Tako pripravljene liste so združili v knjižni blok z usnjenim hrbtom, zvezanim z laneno vrvjo, in kartonskimi platnicami, prekritimi z lanenim platnom. V restavratorskem laboratoriju Narodne in univerzitetne knjižnice smo za dragoceno novo Trubarjevo knjigo izdelali še posebno varovalno škatlo iz kartona in lanenega platna.

Pomen nove najdbe

Vsak na novo odkrit izvirni primerek slovenske protestantike je izjemno dragocen za slovensko kulturno zgodovino, ne glede na to, kje so ga odkrili in komu lastniško pripada. Znano je, kako majhno število naših knjig iz tistega časa se je ohranilo, pa tudi med njimi so le redke ohranjene v popolni podobi. Vsak nov izvod tako omogoča dopolnjevanje vsebinske, jezikovne in tiskarsko-knjigoveške podobe slovenskih knjig iz 16. stoletja. Poleg novih odkritij so se in se morda še bodo dogajale tudi katastrofe, v kateri so naše knjige izginjale.

List s štirimi stranmi besedila (predgovor k Janezovemu Razodetju)

Spomnimo se samo uničenja Trubarjeve *Cerkovne ordninge*, ki je veljala za edini ohranjeni izvod, v bombardiranju Dresdna med drugo svetovno vojno in veselja, ko so v vatikanski knjižnici odkrili nov izvod.

V Sloveniji doslej nismo imeli niti enega lista Trubarjeve knjige, zato nova pridobitev tako obsežnega in pomembnega dela, ki je obogatilo naš nacionalni fond slovenskih tiskov iz 16. stoletja, še posebej označuje veliko obletnico stvaritelja naših prvih knjig.

VIRI, LITERATURA

Noviga Testamenta pvsledni deil, vtim so S. Paula btim Iudom. S. iacoba, Petra, Iansha, Iudesha listuui, inu S. Iuana Resodiueene, Skratkimi sastopnimi Islagami, Druguzh popraulen inu prepissan sdai peruizh drukan, od primosha Truberia. ... = Das letst Theil des Newen Testaments, in wölchen begriffen seind, die Episteln dess heiligen Apostels Pauli zun Hebreer, Item, Jacobi, Petri, Johannis, Jude, sambt der Offenbarung, mit kurtzen, vestendigen Auslegung. Vtibingi, (Georg Gruppenbach) M. D. LXXVII. 8°. 300 listov.

Osebno ustno poročilo prof. dr. Reuvena Yarona (marec 2008).

Mirko Rupel, *Slovenski protestantski pisci*, Ljubljana 1966, Biblos.